

מדוע לא נזכר (כמעט) המשכן

בספרי נביאים ראשונים

ראשי פרקים

- א. מבוא
- ב. משכן שילה
- ג. מקום המשכן לפני היותו בשילה
- ד. מקום המשכן אחרי היותו בשילה
- ה. משמעות "הבמה הגדולה אשר בגבעון"
- ו. המשכן בגלגל
- ז. מדוע לא העלו את ארון ה' למשכן
- ח. מדוע הונח המשכן דוקא במקומות אלו
- ט. ירושלים
- י. סיום
- יא. סיכום

א. מבוא

הציווי לבנות משכן ותאור בנייתו והקמתו פורטו בתורה בהרחבה מופלגת¹. והעיר על כך הרמב"ן: "הנה החזיר בתורה מלאכת המשכן חמש פעמים!"². והאריך הרמב"ן בזה, וסיים: "ועל הכלל כל זה דרך חבה ומעלה לומר כי חפץ ה' במלאכה ומזכיר אותה בתורתו פעמים רבות". כוונת הרמב"ן ברורה, שהרי המשכן נועד לשמש כמקום השכינה, וא"כ ודאי זהו דבר חשוב ביותר וראוי להאריך בו. וכן מוצאים אנו אריכות גדולה בתאור בנין ביהמ"ק בימי שלמה³, ובתפילת שלמה וברכתו את העם בחנוכת הבית⁴. לעומת זאת, בספרים יהושע שופטים ושמואל כמעט ולא הוזכר המשכן, והדבר תמוה, הכיצד?!

ב. משכן שילה

בפרק י"ח ביהושע מתוארת הקמת משכן שילה בחגיגות רבה: "ויקהלו כל עדת בני ישראל שילה, וישכינו שם את אהל מועד". ומאז הוא משמש כמקום המרכזי של עם ישראל: שם מחלקים את נחלות השבטים⁵.

1. שמות פרקים כה"מ למעט פרקים לבי"ד, שלושה עשר פרקים, כ-450 פסוקים!
2. שמות לו, ח.
3. מלכים א' ו"ז, 89 פסוקים, ומקבילתו דהי"ב פרקים ג"ד.
4. מל"א ח, 66 פסוקים, ומקבילתו דהי"ב פרקים ה"ז.
5. "ויצו יהושע את ההולכים לכתוב את הארץ לאמר: לנו והתהלכו בארץ וכתבו אותה ושובו אלי ופה אשליך לכם גורל לפני ה' בשילה. וילכו האנשים ויעברו בארץ... ויבאו אל יהושע אל המחנה שילה, וישלך להם יהושע גורל בשילה לפני ה'. ויחלק שם יהושע את הארץ לבני ישראל כמחלקותם" (יהושע י"ח ח"י). ובסוף החלוקה "אלה הנחלות אשר נחלו אלעזר הכהן ויהושע בן נון וראשי האבות למטות בניי בגורל בשילה לפני ה' פתח אהל מועד, ויכלו מחלק את הארץ" (יהושע י"ט נ"א).

לשם באים הלויים לבקש את עריהם⁶.

משם שולח יהושע את שנים וחצי השבטים לנחלתם בעבר הירדן⁷.

לשם מתקבצים בני' להלחם בשנים וחצי השבטים על בניתם מזבח בעבר הירדן⁸.

לשם מביאים ארבע מאות נערות שנשבו מיבש גלעד לאחר המלחמה בבנימין בעקבות פילגש בגבעה⁹.

שם חוגגים לה¹⁰.

לשם עולים להשתחוות ולזבוח¹¹.

שם נגלה ה' לבניאור¹².

6. "ויגשו ראשי אבות הלויים אל אלעזר הכהן ואל יהושע בן נון ואל ראשי אבות המטות לבני ישראל, וידברו אליהם בשילה בארץ כנען לאמר: ה' צוה ביד משה לתת לנו ערים לשבת ומגורשיהן לבהמתנו" (יהושע כ"א א-ב ורק עשרה פסוקים מפרידים בין הזכרת שילה בפעם הקודמת להזכרתה כאן).

7. ע' בדברי יהושע לשנים וחצי השבטים (כ"ב א-ח) שבסופם "וישובו וילכו בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה מאת בני' משילה אשר בארץ כנען ללכת אל ארץ הגלעד אל ארץ אחוזתם" (כ"ב ט).

8. לאחר שלשה פסוקים "וישמעו בני ישראל ויקהל כל עדת בני' שילה לעלות אליהם לצבא" (כ"ב י"ב). ושילה לא היתה עיר הגבול שהיה הגבול היה הירדן, אלא שלפני שיצאו למלחמה באו למשכן.

9. "וימצאו מאנשי יבש גלעד ארבע מאות נערה בתולה... ויביאו אותם אל המחנה שילה" (שפטים כ"א י"ב). ועוד נזכרת שילה כבית אלקים "וישימו להם את פסל מיכה אשר עשה כל ימי היות בית האלקים בשילה" (שופטים י"ח ל"א).

10. סוף ספר שופטים "הנה חג ה' בשילה מימים ימימה אשר מצפנה לבית אל מזרחה השמש למסילה העולה מבית אל שכמה מנגב ללבונה" (כ"א י"ט) תאור כה מפורט!

11. מיד בתחילת שמואל "ועלה האישי ההוא מעירו מימים ימימה להשתחוות ולזבוח לה' צבאות בשילה" (שמו"א א, ג) "וכן יעשה שנה בשנה מדי עלותה בית ה'" (שם ז).

12. שמו"א כל פרק ג' ובעיקר פסוק כ"א "ויוסף ה' להראה בשילה כי נגלה ה' אל שמואל בשילה בדבר ה'". ויש להעיר שבתקופת שילה התכנסו בני' מספר פעמים במקומות אחרים:

1. יהושע אסף את כל בני' לשכם על מנת לברות אתם ברית לעבוד את ה' (יהושע כ"ד).

2. מלאך ה' הוכיח את בני' בבוכים שלא שמעו בקול ה' (שופטים ב').

3. בני' עלו (פעמיים) לבית אל לשאול בה' האם להלחם בבנימין בעקבות פילגש בגבעה (שופטים ב, פסוקים יח, כו).

4. בני' התאספו במצפה לפני הקרב כבני עמון (שופטים יז ויא,יא), ולפני הקרב בבנימין (ב, א), וכן נשבעו שם שלא יתנו מבטותיהם אשה לבני בנימין בעקבות פלגש בגבעה (כא, א)

ואכן שאל הרד"ק מדוע התכנסו במקומות אלו. על ההתכנסות בשכם כתב: "ואספם יהושע שכם ולא שילה... אולי ע"פ הדיבור עשה זה שיכרתו הברית בשכם, א. כי בו נתעכב אברהם אבינו תחילה כשנכנס לארץ כמו שכתוב 'ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם'. ב. ועוד כי שם נעשה נס גדול ליעקב אבינו, ושיזכרו אותו וידבקו בה' לברו. ג. ועוד כי תחילת הנחלה אשר היה ליעקב בא"י – בשכם היה, שקנה חלקת השדה מיד בני חמור אבי שכם. ד. ושם אמר יהושע 'הסירו את אלהי הנכר אשר בקרבכם' כמו שאמר יעקב לבניו בשכם 'הסירו את אלהי הנכר אשר בתוכם' (בראשית לה, ב) "רד"ק יהושע כד, א).

ואולי יש להוסיף שכיון שבשכם קראו את הברכות והקללות מול הר גריזים והר עיבל (יהושע סוף פרק ח) לכן כרתו שם גם את הברית. וע"ע ברשב"ם ודעת זקנים מבעלי תוס' בראשית מט, י שהסבירו שההתכנסות שבשכם היתה בעצם בשילה!

על ההתכנסות בבוכים כתב הרד"ק (שופטים ב, א): "אולי הוא קבעם שם ע"פ ה', או היו נקבצים שם על דבר אחר".

על ההתכנסות בבית אל כתב הרד"ק (שופטים ב, כו): "הנראה בעיני כי על שילה אמר... ונקרא בית אל ובית ה'" (ע' שמו"א א, כד 'בית ה' שילה' וע' רש"י פרשת ויצא כח, ז שירושלים נקראת בית אל). והוסיף וכתב (שם): "ייתכן לפרש ג"כ שהיא בית אל, להתפלל שם ויענם ה' בזכות יעקב שברך אותו אלקים שם ונולד באותו הפרק **בנימין**, אלא שאין משמעות הפסוק כן". (וכן הוכיח בהמשך שם כא, יב שהכוונה לשילה).

על ההתכנסויות במצפה כתב הרד"ק (יהושע יא, ג): "כי כל המלכים נועדו בארץ המצפה להלחם עם יהושע, ואפשר שזה המקום הוא המצפה שבו היו מתקבצים ישראל תמיד. ולפי שהיתה שם תשועה גדולה היו נועדים שם. כי במלחמה האחרת שעשה יהושע עם חמשת המלכים (פרק י) אע"פ שהיתה

ואח"כ למרבה הפלא מפסיקה שילה להזכר¹³, ואף לא מתואר מה עלה בגורלה. אבל בירמיהו (ז' יב"ד) נאמר: "כי לכו נא אל מקומי אשר בשילה אשר שכנתי שמי שם

תשועה גדולה לא היו אלא חמשת מלכים, ואלו היו מלכים רבים. ואפשר כי בנה שם יהושע מזבח מפני התשועה הגדולה שהיתה שם, ומפני זה היו ישראל נקבצים שם בעת שהיו צריכים למלחמה או לדבר גדול, וכן מצאנו ביפתח לפני ה' במצפה. וכן בדבר פילגש בגבעה 'אל ה' המצפה, וכן אמר שמואל במלחמת פלשתים 'קבצו את כל ישראל המצפתה', וכן כשהמליך את שאול 'יצעק שמואל את העם אל ה' המצפה. נראה מכל אלו הפסוקים כי מזבח היה שם ובית מקודש לתפלה ולקבוץ ישראל. וכן כתב הרד"ק בקיצור במקומות הנזכרים. (ויש להעיר שבזמן שמואל כבר היתה שילה חרבה, ואילו בזמן יפתח ופילגש בגבעה היתה שילה בטייה.)

ויש להבין מפני מה נקבצו לפעמים למצפה ולפעמים לשילה. והרד"ק לא באר, אלא רק כתב שנאספו למצפה "בעת שהיו צריכים למלחמה או לדבר גדול".

וקשה, שהרי ראינו שכאשר נזכרו לדבר גדול התכנסו לשילה! ולכן נראה לומר, שבכל ההתכנסויות למצפה נקבצו לשם מלחמה: ביפתח - למלחמה בעמון כפי שמפורש בשפטים י"ז, י"א. יא. בפילגש בגבעה - להלחם בבנימין. בשמואל - להלחם בפלשתים (כפי שכתב רד"ק). ואף אספת ישראל להמלכת שאול שטראית במבט ראשון שלא לשם מלחמה היתה לשם מלחמה, שכן נאמר בהמלכת שאול השניה (שנעשתה בגלגל ולא במצפה!) "ותראו כי נחש מלך בני עמון בא עליכם ותאמרו לי לא כי מלך ימלוך עלינו" (שמו"א יב, יב). הרי שהמלכת שאול היתה כדי להלחם במלך עמון. וא"כ נראה לומר, שכיון שבמצפה היה נצחוני הגדול של יהושע, כל פעם שהוצרכו ישראל להלחם נקבצו במצפה דוקא, להביע שכמו שנצחו במקום זה בעבר, כך ינצחו כעת שוב. בדומה למה שאמר אלשע ליואש שיריה חיצים ובוה יבטא שינצח את ארם (מלכים ב' יג, יז). וע' בהרחבה ברמב"ן בראשית י"ג, ובשאר ההתכנסויות החשובות התאספו בשילה (כשהיתה קיימת, ולאחר חורבנה בגלגל, כדלקמן).

הסבר נוסף שניתן לומר מדוע נתקבצו במצפה הוא ע"פ מה שאמרנו חז"ל במדרש שמואל פרשה יג (והוא בילקוט שמעוני רמז קג וברד"ק שמו"א ז, ה) "וכי שילה היא המצפתה או המצפתה היא שילה? אלא כיפה (וביל"ש הגירסא "רצועה") יוצאה מתחומו של בנימין לתחומו של יוסף ועליה ביהמ"ק של שילה נתון, וא"כ הבינו חז"ל שההתכנסויות שהיו במצפה היו בעצם בשילה, או ברצועה שליד שילה. (וע' לקמן בהערה 29 עוד סיבה שבגללה אמרו שמצפה היא שילה.) ועדיין צריך להבין מדוע א"כ קרא הנביא למקום בשם מצפה ולא בשם שילה. ועל פי מה שהסברנו לעיל מובן, שכיון שהתאספו למלחמה לכן הודגש הצד של המצפה ולא הצד של שילה כדי לרמוז על המצפה שבה היה נצחוני של יהושע. (וע' ברד"ק שתמה על המדרש ולא תרץ, וע' לקמן הערה 30 בתמימה הרד"ק ובתרוץ על תמימה.)

ומדבר חז"ל מפורש שמצפה שבה התכנסו (לפחות בזמן שמואל) היא המצפה שנוכרת ביהושע יח, כו בין ערי בנימין, וכן מסתבר, ולא כרד"ק שהסביר שהמצפה היא המקום שבו נעשה הנס ליהושע, כיון שהמצפה שבה נלחם יהושע היא בצפון (יהושע יא א"ג)! וכן המצפה שבמלחמת ישראל בבנימין בעקבות פלגש בגבעה וראי מסתבר יותר שהיתה במרכז הארץ ולא בצפונה. וכן המצפה שביפתח ג"כ לא מסתבר שזו המצפה שבצפון, ועדיף לומר שהיא מצפה גלעד הנוכרת שם בשופטים, או המצפה שבבנימין, אך אפשר לומר ברוחק שהיא המצפה שבצפון.

אך בזה לא נדחים הרברים שהסברנו לשיטת חז"ל שהתכנסו בשילה והנביא קרא למקום מצפה, כיון שבא לרמוז על הנצחון שהיה במצפה שבצפון. [ויש להעיר עוד, שמצאנו התכנסות למלחמה שלא במצפה - בני" בזמן יהושע כנגד שנים וחצי השבטים שבעבר הירדן שבנו מזבח (יהושע כב, יב). ונראה לומר שכיון ששם לא היתה מלחמה בסופו של דבר, קרא התנ"ך למקום בשם שילה ולא בשם מצפה. (כל זה לשיטת חז"ל, אך לרד"ק שני מקומות הם כנזכר לעיל.)

אמנם בזמן שמואל נאספו ישראל למלחמה בגלגל ולא במצפה (שמו"א יג, ד)! וצריך לומר שזה היה מקום המערכה כמו שמצאנו את שאול יושב בגבעה (שם יד, ב) ששם היתה המערכה. ועפ"ז אפשר להסביר שלכן נקבצו למצפה בזמן יפתח ובפלגש בגבעה ובזמן שמואל, בגלל ששם היתה המערכה: ביפתח - מצפה גלעד, בפילגש בגבעה - על תושבי הגבעה הסמוכה למצפה שבבנימין, ובשמואל - בפלשתים שהיו בקרבת מקום.]

13. עד אחיה השילוני (מי"א פרקים י"טו ובעיקר פרק י"ד) לא נזכרת שילה אלא כציון העובדה שעלי היה בשילה ש"א, ד"ג ו"אחיה בן אחיטוב אחי אי כבוד בן פיטח בן עלי כהן ד' בשלו נשא אפור בד" ומ"א, ב, כו ו"יגרש שלמה את אביתר מהיות כהן לד', למלא את דבר ד' אשר דבר על בית עלי בשילה".

בראשונה, וראו את אשר עשיתי לו מפני רעת עמי ישראל. ועתה יען עשותכם את כל המעשים האלה... ועשיתי לבית אשר נקרא שמי עליו אשר אתם בוטחים בו... כאשר עשיתי לשילה". מפסוקים אלו משמע ששילה חרבה, אך כאמור בספר שמואל לא נזכר ששילה חרבה. ולא עוד אלא שמשמע שלא חרבה, שהרי מסופר שאיש בנימין רץ מהמערכה שהיתה באפק לשילה ושם ישבו עלי וכלותיו והנשים שלא ידעו מה קרה במערכה (שמו"א ד' י"ב), הרי שהפלשתים לא הגיעו לשילה. ואם נאמר ששילה בן חרבה נצטרך לומר שהיה זה אח"כ, וא"כ קשה מדוע אין שמואל הנביא מספר על כך, הרי רואים אנו כמה הדבר חמור עד כדי כך שירמיהו מאיים על העם שיקרה לביהמ"ק מה שקרה לשילה. ובפרק כ"ו בירמיהו (פסוק ז') כשירמיהו מאיים שוב: "ונתתי את הבית הזה כשילה ואת העיר הזאת אתן לקללה לכל גוי הארץ", נאמר: "וישמעו הכהנים והנביאים וכל העם את ירמיהו מדבר את הדברים האלה בבית ה' ויתפשו אותו הכהנים והנביאים וכל העם לאמר מות תמות! מדוע נבית בשם ה' לאמר כשילה יהיה הבית הזה והעיר הזאת תחרב מאין יושב. ויקהל כל העם אל ירמיהו בבית ה'" (שם ח"ט). רואים מכאן שחורבן שילה היה דבר כ"כ מפורסם שכל העם ידע עליו כעבור ארבע מאות וחמישים שנה!¹⁴ ועד כדי כך שרצו להרוג את הנביא על נבואתו, ובתוך ביהמ"ק! וא"כ, כיצד יתכן שמאורע כ"כ חשוב שקרה למשכן אינו מסופר בספר שמואל?

ג. מקום המשכן לפני היותו בשילה

יש לשאול שאלות נוספות על המשכן: היכן היה לפני שילה? והיכן היה אחרי שילה? בנביאים לא נזכר הדבר במפורש, אבל ניתן ללמוד ממה שרמזו בכמה מקומות. ביהושע ה, י נאמר: "ויחננו בני בגלגל ויעשו את הפסח בארבעה עשר יום לחדש בערב בערבות יריחו", ומשמע א"כ שהמשכן היה בגלגל, שהרי אין מקריבין את הפסח בבמת יחיד (זבחים קיד:). אך מכאן רק רואים שהמשכן היה בגלגל ביום הרביעי לכניסתם לארץ, שהרי את הירדן עברו בעשור לחדש (יהושע ד, יט) ואת הפסח עשו ב"ד. ובכל אותם הימים היו כל בני בגלגל א"כ ודאי שגם המשכן היה בגלגל. אך מנין לנו שהמשכן נשאר בגלגל עד שהועבר לשילה? דבר זה יכולים אנו ללמוד מהמקורות בהם מוצאים אנו שגלגל הוא המקום המרכזי של עם ישראל:

- שם יושבים יהושע והנשיאים ואליהם באים יושבי גבעון לבקש כריתת ברית¹⁵
 לשם שולחים יושבי גבעון את בקשתם לעזרה צבאית מפני מלכי הדרום^{15א}.
 שם מחלקים את נחלות יהודה אפרים וחצי מנשה^{15ב}.

ד. מקום המשכן אחרי היותו בשילה

1. גלגל

לאחר שילה שוב מוצאים אנו מספר פעמים את גלגל כמקום מרכזי, ומשמע ששם היה המשכן: 1) בהמלכת שאול "ויאמר שמואל אל העם לכו ונלכה הגלגל ונחדש שם

14. ימי אהל מועד שנבנו וגבעון 57 שנה (תוספתא זבחים פי"ג וזבחים קיח: ירושלמי מגילה ספ"א) וימי ביהמ"ק הראשון 410 שנים (תוספתא שם, יומא ט, רש"י כ"ב ג: ירושלמי הנ"ל) ונבואה זו של ירמיהו נאמרה "בראשית ממלכות יהויקים" (ירמיהו נ, א) 222 שנה לפני החורבן. (יהויקים מלך 11 שנה, אחריו יהויכין 3 חודשים ואחריו צדקיהו 11 שנה מ"ב כג, לו; כד, ה; יח).

15. יהושע ט גכ.

15א. יהושע י, ו.

15ב. יהושע י"ד ה'ו, וזאת כעבור 7 שנים לשהייתם בארץ כמו שמוכח שם פסוק י', וכן פרשו חז"ל בזבחים קיח: ערכין יג. ובסדר עולם פי"א.

המלוכה וילכו כל העם הגלגל וימליכו שם את שאול לפני ה' בגלגל. ויזבחו שם זבחים שלמים לפני ה', וישמח שם שאול וכל אנשי ישראל עד מאוד" (שמו"א י"א יד-יט). בפסוקים אלו שלוש נקודות שמהם משמע שהמשכן היה בגלגל באותה תקופה: א. המקום המרכזי שבו ממליכים מלך הוא ודאי המקום שבו נמצא המשכן (כמו שמצינו בשילה ובגלגל).

ב. המקום שבו מקריבים כל ישראל קרבנות מסתבר שהוא המשכן.

ג. הבטוי "לפני ה'" משמעותו המשכן [כמו בשילה (יהושע יח, ח ויט, נא)].

2) בשמו"א פ"ג נמצא שאול עם כל העם בגלגל, ומחכה ששמואל יקריב קרבן, ובסוף מקריב שאול בעצמו.

3) בפט"ו לאחר המלחמה בעמלק חוזר כל העם לגלגל ע"מ להקריב שם קרבנות (פס' כא) ושמואל משסף את אנג "לפני ה' בגלגל" (פסוק לג). ושוב רואים אנו את שלשת הנקודות: המקום המרכזי, הקרבת קרבנות, ו"לפני ה'".

אך חז"ל אמרו שאחרי שילה לא היה המשכן בגלגל, שכך נאמר בתוספתא זבחים פ"ג (וזבחים ק"ח: ובירושלמי מגילה ספ"א): "ימי אהל מועד שבגלגל (לפני שילה) י"ד שנה, בשילה שס"ט שנה, שבבב ויבבעון נ"ז שנה". א"כ מפורש שאחרי שילה עבר המשכן לבב (וכן מפורש בסדר עולם פ"ג שאחרי שילה הועבר המשכן לבב).

2. נב

בשמו"א פרק כ"א נאמר: "ויבא דוד נבה (לנב) אל אחימלך הכהן... ויתן לו הכהן קדש, כי לא היה שם (לחם חול) כי אם לחם הפנים המוסרים מלפני ה'". א"כ ודאי היה המשכן בבב שהרי לחם הפנים מקומו במשכן.

ושוב נשאלת השאלה, מדוע לא כתוב כאן כמו שכתוב בשילה "ויקהלו כל עדת בני... וישכינו שם את אוהל מועד"? וכן קשה מדוע לא נזכר כאן לא אה"מ ולא המשכן, וכל ידיעתנו על כך שהמשכן היה בבב נובעת מתוך דבר מקרי וצדדי, שלא היה לאחימלך לחם חול, ואילו כן היה לו, כלל לא היינו יודעים שהמשכן היה בבב!

3. חברון

לאחר נב מוצאים אנו בנביא (ש"ב ט"ז ז"ח): "ויאמר אבשלום אל המלך אלכא נא ואשלם את נדרי אשר נדרתי לה' - בחברון, כי נדר נדר עבדך בשבתי בגשור בארם לאמר אם ישוב וישיבני ה' ירושלים ועבדתי את ה'", משמע מכאן שבחברון היה המשכן כיון ששם זבחו ועבדו את ה'. [וא"א לומר שאת הנדר נדר בחברון, שהרי מפורש בפסוק "כי נדר נדר עבדך בשבתי בגשור בארם"]. אמנם חז"ל אמרו (זבחים ק"ח: ה"ג). ובפרוש בתמורה יד: שהמשכן לא היה שם אלא סתם כך הלך לשם להקריב (לטענתו, שהרי כונתו היתה למלוך, ואת זאת רצה לעשות בחברון כנראה בגלל שהיא היתה עיר מלכותו הראשונה של דוד). אך מכל מקום בפשט משמע ששם היה המשכן, שאם לא כן כיצד יסביר לדוד שהולך הוא מירושלים לחברון להקריב, וכי אינו יכול להקריב בירושלים! בשלמא אם המשכן בחברון, מובן שהולך להקריב במשכן אע"פ שהבמות מותרות, (וכמו שהסביר הרד"ק את האמור בשלמה "ויאהב שלמה ללכת בחוקות דוד אביו, רק בבמות הוא מזבח ומקטיר" (מלכים א' ג, ג) ומה רע עשה? והלא הבמות היו מותרות! אלא שדוד היה זוכה ומקטיר רק בבמה הגדולה שבגבעון, וזה עדיף אע"פ שהבמות מותרות) אך אם המשכן לא היה בחברון כיצד הסביר את הליכתו להקריב דוקא בחברון? ואכן כתב הרלב"ג שם: "ידמה שהיתה אז במת צבור בחברון".

במל"א ג, ד נאמר: "וילך המלך שלמה גבעונה לזבח שם כי הוא הבמה הגדולה, אלף עולות יעלה שלמה על המזבח ההוא". א"כ הבמה הגדולה היתה בגבעון, וכנראה הכונה למשכן, ושוב נשאלות השאלות:

1. מדוע לא כתוב כאן כמו שכתוב בשילה "ויקהלו כל עדת בני ישראל וישכינו שם את אוהל מועד"?
2. מדוע לא נזכר כלל המשכן, אלא רק ניתן להסיק זאת מהמילים "הבמה הגדולה"?
3. מדוע גבעון נזכרת רק בסופה? (שהרי בפ"ו פסוק א' נאמר ששלמה בנה את ביהמ"ק בשנה הרביעית למלכותו, וכאן נמצאים אנו כבר לאחר שלוש שנים למלכותו, כמו שכתוב בסוף פ"ב (פסוק ל"ט): "ויהי מקץ שלוש שנים ויברחו שני עבדים לשמעון". אותה שאלה צריכים אנו לשאול גם לגבי נב, שהרי נב ג"כ נזכרת רק סמוך לחורבנה, ולא רק זאת אלא שנוכרת רק בסיפור שהביא לחורבנה!

ה. משמעות "הבמה הגדולה אשר בגבעון"

התשובה לכל השאלות שנשאלו נמצאת בתנ"ך עצמו בהסבירו את פרוש המושג "הבמה הגדולה". שכך נאמר בדה"ב א' ג': "וילכו שלמה וכל הקהל עמו לבמה אשר בגבעון, כי שם היה אוהל מועד האלקים אשר עשה משה עבד ה' במדבר, אבל ארון האלקים העלה דוד מקרית יערים בהכין לו דוד כי נטה לו אוהל בירושלים. ומזבח הנחשת אשר עשה בצלאל בן אורי בן חור שם לפני משכן ה', וידרשהו שלמה והקהל, ויעל שלמה שם על מזבח הנחשת אשר לפני ה' אשר לאהל מועד ויעל עליו עולות אלה". א"כ הבמה שהיתה בגבעון לא היתה סתם במה - סתם מזבח - אלא המזבח שבחצר המשכן, אלא שנקראה במה בגלל שארון ה' לא היה במשכן. וזו התשובה לכל השאלות שנשאלו עד עתה. כשהשכינו את משכן ה' בשילה כלל המשכן את ארון ה', ולכן נזכרת שילה ונזכר המשכן פעמים רבות, אולם בצאת הארון משילה אין נזכרים המשכן והמקומות בהם היה אלא ברמז וסמוך לחורבנם כדי להדגיש את ארעיותם - שנוכרים רק כשכבר חדלים מלהיות, כיון שהמשכן היה ללא ארון ה', ובתור שכזה קדושתו נמוכה ביחס למשכן הכולל את ארון ה'. וכך כתב רש"י בזבחים (סא:): "נב וגבעון חד חשיב להו דשניהם במה ואינם קדושים". והמשמעות ההלכתית היא שהבמות מותרות בכל הארץ באותו

16. ואף אם נאמר שהמעשה בשמעי נכתב רק כדי לסיים את הענין בדרך הכתובים (ע' רמב"ן ויקרא טו, כג ועוד) מ"מ כל ארבעים שנות דוד לא נזכרת גבעון וכל ימיה רק ארבעים שנה! (זבחים ק"ז: שם אמרו שוב וגבעון נ"ז שנה ומהם י"ג שנה נב). [וע' בתפא"י לזבחים פ"ד מ"ז אות מ"ז שתמה על כך שהרי דוד מלך ארבעים שנה וביהמ"ק נבנה בשנת י"א לשלמה. והמשכן הובא לגבעון בתחלת מלכות דוד הרי שעמד נ"א שנה וכיצד אמרו שעמד רק מ"ד שנה. ונשאר בצ"ע. ויש לתרץ שהתוספתא, ובעקבותיה הבבלי והירושלמי חשבו את ה-480 שנה שנוכרות כשלמה מתחיל לבנות את ביהמ"ק, בשנת ארבע למלכותו (מ"א, ו, א) ולא מגמר בנינו בשנת י"א לשלמה. תדע, שהרי ל-369 שנים של שילה הגיעו רק מתוך הפחתת שנות המשכנים מ-480 כמו שאמרו בזבחים ק"ט. "נשתירו לשלה 369 שנה". ועל כך אמרו שעד תחלת בנין ביהמ"ק עמד המשכן בגבעון מ"ד שנה אבל ודאי שאח"כ המשיך המשכן בגבעון עוד שבע שנים - עד שגמרו לבנות את ביהמ"ק. וכן אמרו בסד"ע פ"ד שבגבעון הקריבו נ' שנים! וכנראה צ"ל ששנה אחת עלתה לכאן ולכאן ולכן לא אמרו נ"א שנים. וע' בבאור הגר"א לסדר עולם פ"ג שני שנה של גבעון הם מ' של דוד וי' של שלמה ובתחלת שנת י"א נגמר ביהמ"ק. ודבריו קצת קשים שהרי בנין הבית נגמר בחדש השמיני לשנה ה"א (מ"א, ו, ל"ח) ויש לתרץ ע"פ הרלב"ג שם שהקשה מדוע אמרו שבע שנים והלא התחילו לבנותו בחדש השני בשנה הרביעית (מ"א, ו, א) וא"כ זמן בנינו שבע וחצי שנים ותירץ שיתכן שבשבע שנים נגמר בנינו ועוד חצי שנה עסקו בקשוטו. ולפ"ז יתורצו דברי הגר"א שאכן בתחלת השנה ה"א לשלמה נגמר בנין הבית].

הזמן לגבי נדרי יחיד, ואילו חובות יחיד ואף חובות צבור שאין קבוע להן זמן לא קרבו אפילו במשכן. (ע' זבחים קיז). מחלוקת תנאים בזה. והלכות נוספות שקשורות לבמת יחיד וצבור ע' בפ"ד בזבחים ובסכום ספר חמדת דניאל לזבחים בסופו).

ואכן רואים אנו כמה מאריך הנביא בתאור ארון ה' במחנה פלשתים ובבית שמש ובקריית יערים – כל פרקים ד, ה, ו ותחילת פרק ז' בספר ש"א עוסקים רק בארון ה'. וכשדוד מעלה את ארון ה' לירושלים (ש"ב פרק ו') שוב מוצאים אנו אריכות מופלגת ותאור מפורט: כמה צעדים צעדו נושאי הארון בין זביחת קרבן לקרבן (פס' י"ג). ומה חלק דוד לכל איש ואשה לאכול (פס' י"ט).

כל מה שציפינו שיאריך הנביא בתאור המשכן, הכל עובר לארון ה', וזאת כיון שהשכינה מתגלה על ארון ה'.

סיבת הדבר כי הארון הוא הנמצא בקדש הקדשים¹⁷.

והוא עצמו נקרא: "קדש קדשים"¹⁸.

"מקדש"¹⁹.

"שכינה"²⁰.

"ה"²¹.

ופרשתו – שני פסוקים – נחשבים כספר בפני עצמו!²²

ודבר ה' בא דרכו²³.

והשכינה שורה בין שני בדין²⁴.

והמשכן ענינו "לשכן שמו שם" (דברים יב, א ועוד), וזאת ע"י "ארון האלקים אשר נקרא שם, שם ה' צבאות יושב הכרובים עליו" (ש"ב ו, ב).²⁵

17. שמות כו, לג ומ, כא.

18. במדבר ד, ד, בראב"ע וע' באברבנאל מלכים א' ו, א שכתב שקדש הקדשים שבמקדש נקרא כך בגלל ששם היה הארון.

19. במדבר י, כא בראב"ע שם, שבועות טו. מנחות צח: ערובין ב: ירושלמי ערובין פ"ה ה"א (וע' רש"י במדבר ובשבועות, וכן בזבחים סא. שכתב שהכוונה לכל הכלים, אך לשון חז"ל הוא ארון הוא דאיקרי מקדש", משמע שרק הארון נקרא "מקדש", וכן כתב רש"י עצמו בערובין. וכן משמע מפשט הפסוק במדבר שנאמר בלשון יחיד "ונשאו הקהתים נושאי המקדש" ולא נאמר "נושאי כלי המקדש").

20. ביומא עג: אמרו: "הנשאל פניו כלפי השכינה", וכתב הרמב"ם בהלכות כלי המקדש פ"י ה"א "כלפי הארון". הרי שהסביר ששכינה היא הארון. וכן כתב הכ"מ שם.

21. במדבר י' להילו, כוזרי א.צו וד,ג, רד"ק יהושע ג, יא ע"ש. וע' לקמן ספ"ט, שכשרצה שלמה להכניס את הארון לביהמ"ק אמר "ויבא מלך הכבוד".

22. שבת קט"ז:

23. סוף פרשת נשא ורש"י שם. וע' באריכות בספר העיקרים מאמר שלישי פרק י"א. (ועל מה שכתב בסוף כנראה חולק הגר"א בהגותו לסדר עולם פרק ל' שהובאה ב"משך חכמה" פר' בהעלותך יא, יז וב"מאמרי ראייה" ח"ב עמ' 492 הערה 35).

24. רש"י שבת פח: ד"ה בין, וע' בעל הטורים במדבר יא, כה.

25. וע' דה"א כה, ב "יקם דוד המלך על רגליו ויאמר שמעוני אחי ועמי, אני עם לכבי לבנות בית מנוחה לארון ברית ה'". וע' רמב"ן שמות כה, א "...והנה עיקר החפץ במשכן הוא מקום מנוחת השכינה שהיא הארון", וכן כתב בפר' עקב י, א. וע' רש"י במדבר ט, טו על הפסוק "וביום הקים את המשכן כסה הענן את המשכן לאהל העדות" – "המשכן העשוי להיות אהל ללוחות העדות". וע' משך חכמה ריש פר' פקודי שהשם "משכן העדות" הוא בגלל ארון העדות שבו לוחות העדות, וכשאין את הארון במשכן אין לו דין משכן (כמו שהובא לעיל שקרבנות שלא יזהו קבוע להם זמן לא קרבו במשכן, ונדירים ועבדות, קרבו בכל הארץ).

(וררשת חז"ל על העדות שבמטרה) (שבת כב:) היא רק בגלל היתור "מחוץ לפרכות העדות" שנאמר לגבי המנורה, אך פשט הפסוק הוא על הארון כמו שכתב שם רש"י בויקרא כד, ג).

א"כ קדושת הארון היא המקנה למשכן את קדושתו השלמה, וכשנפרדו הדודים וגלה הארון יורדת קדושת המשכן והוא אינו זוכה לתאור²⁶. ולפי"ז גם נראה לתרץ את השאלה מה קרה לשילה. האם חרבה כמו שמשמע מירמיהו, שא"כ קשה מדוע לא נזכר חורבנה בספר שמואל. ואם לא חרבה, מדוע משמע מירמיהו שכן חרבה²⁷. ונראה לומר שיתכן שחרבה, ומ"מ לא תואר חורבנה בשמואל כיון שהארון גלה עוד קודם לכן, ומשום כך לא ראה הנביא חשיבות גדולה כ"כ בתאור חורבנה²⁸. או שנאמר שאכן לא חרבה, וכל כונת ירמיהו היא למשמעות חורבנה שהיא לקיחת ארון ה'.

ועל פי מה שהוסבר לעיל שכל חשיבות המשכן היא רק בהיותו מקום לארון ה', הסביר הרד"ק מדוע אמר שמואל אל העם "לבו ונלכה הגלגל ונחדש שם המלוכה" (ש"א יא, יד) וכן מדוע הביא שאל את הצאן שנלקח מעמלק לזבוח בגלגל (שם טו, טו), שלבאורה קשה הלוא משכן ה' בנב וארון ה' בקרית יערים, ומה יש בגלגל? אלא שרצו להמליך את המלך ולהקריב קרבנות במקום שבו היה ארון ה' במשכן ה', ולמרות שהיה זה שלש מאות ושבעים שנה קודם לכן²⁹ והעדיפו מקום זה על פני המקומות שבהם נמצאים כעת המשכן ללא הארון והארון ללא המשכן. [וכנראה שלא הלכו לשילה או מפני שבאה עליה פורענות בלקיחת ארון ה', או מפני שחרבה כליל כדלעיל³⁰].

26. ואמנם בדה"י מוזכר יותר המשכן שבגבעון, אך זה מתוך מגמתו הכללית של ספר דה"י, ויש להאריך בזה.
27. גם בחז"ל נזכר הביטוי "חרבה שילה" (זבחים קיח:). אך שם גם נאמר "חרבה נב", ומשכן נב ודאי שלא נחרב, וע' רש"י תהילים ער, ח על הפסוק "שרפו כל מועדי אל בארץ" - "כל בתי ועד שלו, פלישתים החריבו שילה". וע' חזו"א זבחים סי' מ"א ס"ק יח (כרך קדשים עמ' 180) שכתב "לא מצאנו בכתוב שחרבה שילה, אלא נראה שאחר מיתת עלי הועתק המשכן משילה ע"פ דבר ה', ע' ירמיהו ז, יב" (שני מקורות אלו מספר משמר הלוי לזבחים עמ' שצ"ו). ומ"מ נראה שאף לפי רש"י לא נשרפו כלי המקדש, שהרי המזבח נזכר במפורש בדה"ב א, ה (והובא לעיל ברפ"ד) וזבוחים סא: והשלחן והמטרה נזכרים במנחות צח: וצט. וע' לקמן הערה 30.
28. ומ"מ מוזכר ירמיהו את חורבן המשכן בשילה כיון שבדעת ההמון נתפש הצד החיצוני של חרבן הבנין יותר מהצד הפנימי של גלות הארון.
29. "ימי אהל מועד שבשילה 369 שנה" זבחים קיח: סדר עולם רבה פ"א. והרד"ק נמצא בש"א יא, יד וטו, יב. וע' אורות התחיה תחלת פ"ד (אורות עמ' סו) "שריד קטן מדבר גדול הוא יקר ומעולה מדבר קטן שלם". ונראה מכאן שמקום שבו היה פעם המשכן בשלמות נקרא גם כעת "לפני ה'" (ש"א יא, טו וטו, לג). אך יש לדחות, שהרי גם במצפה נאמר "לפני ה'" (שפטים יא, יא) ו"אל ה'" (שפטים כ, א ושמואל א' י, יז) ובמצפה לא היה המשכן, אמנם לפי דחז"ל שהובאו לעיל בהערה 12 שהמצפה היא שילה, א"כ אפשר לומר שמה שנאמר במצפה "לפני ה'" הוא בגלל שהמשכן היה שם ובשלמותו דהיינו כולל ארון ה', אך הרד"ק שם לא פרש כחז"ל, וא"כ כיצד יסביר את הביטוי "לפני ה'" ותרץ הרד"ק (שופטים כ, א) "במקום שבו יתקבצו כל ישראל או רובם שם השכינה שורה, כמו שנאמר "אלקים נצב בעדת אל". וכעין זה כתב הרד"ק גם בשופטים יא, יא. וכן כתבו המצודות במקומות הנ"ל ובש"א יא, טו.
30. וע' לעיל הערה 12 שחז"ל הסבירו שההתקבצות למצפה שהיתה במלחמה בפלשתים והמלכת שאל הראשונה היתה בעצם בשילה. וע' גם בש"א י, ג "ומצאוך שם שלשה אנשים עולים אל האלקים בית אל" והסביר המצודות שהכונה לשילה. ולפי זה משמע ששילה לא חרבה כלל, ולפחות לא היתה בידי הפלשתים.
- הרד"ק לא הסביר כחז"ל את מצפה ולא כמצודות את בית אל וע' ברד"ק ש"א ז, ה שתמה על דברי חז"ל שמצפה היא שילה (והובא המדרש בשלמותו לעיל בהערה 12) שהרי שילה כבר חרבה, א"כ כיצד אמרו חז"ל שבני התאספו לשילה? ונראה לתרץ ע"פ מה שכתב הרד"ק עצמו בש"א, יא. יד לגבי הגלגל (הובא לעיל בסמוך) שכיון שפעם היה שם המשכן בשלמות העדיפוהו על פני המקום שבו נמצא כעת המשכן ללא הארון. כך גם נאמר לגבי שילה (וכן כתב בפרוש הרי"ף שעם האברבנאל).

וע"פ עקרון זה הוסברו עוד מספר דברים ע"י המפרשים. ביהושע פרק כ"ד מסופר שיהושע אסף את בני" לשכם (פסוק א') וזה נקרא "לפני האלוקים" (שם) ו"במקדש ה'" (פסוק כ"ו). וקשה, הרי המשכן היה בשילה ולא בשכם! והסבירו רש"י (כ"ו) ורד"ק (פסוקים א' וכ"ו) שכיון שהביאו לשם את ארון ה' לכן זה נקרא "לפני האלוקים" ו"במקדש ה'". (ומדוע הביאו את הארון לשכם ע' רד"ק שהובא לעיל בהערה 12.)

וה"משך חכמה" פר' ראה יב, ח הקשה, כיצד הקריבו בני" עולות וזבחים בבית אל במלחמתם בבנימין (שופטים כ, כו), והרי היה זה בתקופת משכן שילה שאז נאסרו הבמות! ותנ"ך, שכיון שבבית אל היה ארון ה' כמו שכתוב שם בפסוק כ"ז הותרו הבמות, כיון שכל איסור הבמות הוא דוקא כשהארון במקומו (כפי שיבואר לקמן, הערה 56)³¹.

וכן נראה להסביר את מה שנאמר במלכים א' ב, כו: "ולאביתר הכהן אמר המלך (שלמה) ענתות לך על שדך כי איש מות אתה, וביום הזה לא אמיתך כי נשאת את ארון ה' אלקים לפני דוד אבי וזכי התענית בכל אשר התענה אבי". ומתי נשא אביתר את ארון ה' - במרד אבשלום (ש"ב ט"ו כדרכט), והלא היה זה במשך מספר דקות או שעות בלבד (שבהם הוציאו את הארון והחזירוהו מיד לירושלים), אלא שמתוך שנשא את ארון ה' זכה בתוספת חיים ומתוך כך לא ימות³³. וכך כתב האור החיים הקדוש סוף פר' במדבר על מה שנאמר בבני קהת "וחיו ולא ימותו" - "פירוש, כי בהתעסקם בארון שבו התורה שהיא מקור החיים יאריכו ימים"³².

ו. המשכן בגלגל

מה שאמרנו שחשיבות המשכן ירדה בגלל שארון ה' לא היה בתוכו, אמור ביחס לנב וגבעון. אך מה ביחס לגלגל? ראינו שגלגל כן נזכרת בתחילתה בדומה לשילה ובניגוד לנב וגבעון, וכן ראינו שגלגל מהוה את המקום המרכזי בדומה לשילה (ובניגוד לנב

31. וע' רד"ק שם והובא לעיל הערה 12 שהכונה ב"בית אל" לשילה ולא כמשך חכמה, וע' בהערה הקודמת שבש"א, י, ג, פרוש כן המצודות אך הרד"ק שם לא פירש כן כנראה בגלל שאז היו הבמות מותרות או מפני שלא נזכר שהקריבו קרבן. וע' עוד במשך חכמה שהקשיה גם על ההקרבה בבוכים (שופטים ב, ה) ותרצו שהארון היה אז בשכם נראה דחוק מאוד, כיון שלא מסתבר כלל שהשאירו את הארון בשכם, אלא מסתבר יותר שהחזירוהו מיד למקומו במשכן שילה.

32. וע' ש"ב, י, יא "ירשב ארון ד' בית עובד אדום שלשה חדשים ויברך ד' את עובד אדום ואת כל ביתו" ובברכות טג: שאלו "מאי ברכה שברכו? אמר רב יהודה בר זבידא זו חמות וזו כלותיה שילדו ששה ששה בכרס אחד" - ותוספת חיים ברבוי ילדים.

33. הרמב"ם לא מנה את עשיית הארון כמצוה מתר"ג מצות (ע' רמב"ן על מצות עשה ל"ג לרמב"ם, מגילת אסתר עליו, ומשנה למלך ריש הלכות בית הבחירה), ולא עוד אלא כשמנה "ואלו הן הדברים שהן עיקר ובענין הבית" מנה את כל הכלים ולא מנה את הארון (פ"א מהל' בית הבחירה ה"ה), והלא הוכחנו שעיקר השראת השכינה היא על הארון, והרמב"ם עצמו קרא לארון שכינה (סוף הל' כל המקדש בכ"מ ונגד רש"י). ורואים מכאן שדבר שלא מופיע במנין המצות אינו מלמדנו על אי חשיבותו. וע' במגילת אסתר שם שהסביר שהרמב"ם לא מנה את בניית הארון כמצוה מפני שהארון קיים לעד ולעולם לא נצטרך לעשות אחר. וע' בשו"ת "אבני נזר" חיו"ד סי' תנ"ד סי'ה שהקשה על מגילת אסתר שהרמב"ם מנה מצות החרמת שבעה עממים ולא דלא תחיה כל נשמה, ואע"פ שאבד זכרם של שבעת העמים נחשבות מצוות אלו נהוגות לדורות כיון שאילו היו בעולם שבעת העמים היו נהוגות. וא"כ, שאל האבני נזר, כ"ש שהיה לו למנות מצות בניית הארון, כיון שאילו נאבד היינו מצוים לעשות אחר. ותירץ בשם ספר "מעין החכמה" סי' עד שבגלל שתכלית המשכן היא הארון מנה הרמב"ם רק את מצות בניין המקדש ולא מנה את עשיית הארון (ובדפוסים שלנו הוא בסוף דף כג:). וידועים דבריו של האבני נזר שהסביר עפ"י עקרון זה גם את הסבה מדוע לא מנה הרמב"ם את מצות ישוב א"י - בגלל שמנה את מצות החרמת ז' עממים שתכליתה ישוב א"י.

וגבעון). וכן מסתבר שארון ה' היה שם שהרי לא נזכר שהיה במקום אחר. אך מאידך, בגלגל לא כתוב כבשילה "ויקהלו כל עדת בני... וישכינו שם את אהל מועד". ונראה להסביר דבר זה עפ"י מה שכתב המאירי במגילה דף ט: שהארון לא היה במקומו כיון שהיו לוקחים אותו עמהם למלחמותיהם. לפי זה מובן שלא נזכר בפירוש היכן היה הארון, ומצד שני גם לא כתוב שהשכינו את המשכן בגלגל. אך לכאורה קשה שהרי לא מיד ביום הראשון לבואם ארצה נלחמו, שהרי המלחמה הראשונה היתה ביריחו, ואילו בגלגל חנו עוד קודם לכן ושם עשו את הפסח, וודאי שהארון היה אז בגלגל, וא"כ מדוע לא כתוב שהשכינו שם את אהל מועד. וצריך לומר שכיון שהיה זה באופן זמני לכן לא נזכר שהשכינו שם את אהל מועד, אך מצד שני כן נזכרת גלגל בתחילתה כיון שאז כן היה ארון ה' במשכן שבגלגל.

אך דברי המאירי קשים. שאמנם במלחמת יריחו מפורש שלקחו את הארון. אך בשאר המלחמות לא נזכר דבר זה. ודוחק לומר שילמד סתום מן המפורש שגם בשאר המלחמות לקחו את הארון שהרי רק מלחמת יריחו היתה ניסית ואלו שאר המלחמות היו טבעיות (כלומר נס שבתוך הטבע).

וכן נראה להוכיח שארון ד' לא יצא עם בני ישראל למלחמותיהם ממה שנאמר בירושלמי שקלים פ"ו ה"א (טו: טז). שם נחלקו רבנן וריב"ל האם היו שני ארונות או אחד שלדעת ריב"ל שהיו שני ארונות באחד מהם היו שברי הלוחות והוא הייתה יוצא עמהם למלחמותיהם, ולרבנן היה רק ארון אחד ולא יצא למלחמה אלא במלחמת אפק שאז נשבה.

א"כ בין לרבנן בין לריב"ל לא היה ארון ד' יוצא למלחמות בני ישראל ולא כמאירי³³. וכנראה צ"ל שאע"פ שהארון היה בגלגל מ"מ לא נזכר המשכן כיון שישראל לא היו מסודרים בארצם, שהרי משום כך גם לא נתחייבו בתרומות ומעשרות כל אותם שנים (ע' ערכין יב: וקידושין מ: ורש"י שם ד"ה גדול תלמוד). ובזבחים קיח: אמרו: "בשלשה מקומות שרתה שכניה על ישראל, בשילה ובנב וגבעון, ובבית עולמים" ולא הזכירו גלגל.³³ ומדוע לא הזכירו גלגל? אלא מפני שלא היו בני ישראל מסודרים בארצם לא שרתה שכניה³⁴. וכן כתב המשך חכמה בפרשת ראה יח, ב: "... שבנב וגבעון היה הארון בפלשתים ולכן הבמות מותרות, והא דבגלגל היו הבמות מותרות, משום שלא נחו מכיבוש נחלה"³⁵. ומהמשך חכמה מוכח שסובר שהארון כן היה בגלגל, שאם לא כן לא היה צריך להסביר בגלגל הסבר אחר מנב וגבעון. וכן כתב הרד"ק בש"א יא, יד שבגלגל היה הארון במשכן³⁶.

33. אמנם יש לשאול כיצד אמרו רבנן שהארון לא יצא למלחמה חוץ מפעם אחת שבה נשבה? והלא מפורש במלחמת יריחו (יהושע ו) שארון ד' היה עם בני ישראל במערכה! וכנראה צ"ל שכונת רבנן היא שבכל המלחמת הטבעיות לא היה עמהם הארון, ובענין הארונות ע"ע ברש"י במדבר י, לג ודברים י, א ורמב"ן שם. ותוס' ערובין סג: ד"ה כל זמן ותוס' סוטה מב: ד"ה מפני והע"ד דברים לא. כו. ובהרחבה באברבנאל ש"א פ"ד.

33א. וכן אמרו שם קיט. "שלוש בירות הן, שילה, ונב וגבעון, ובית עולמים" ולא הזכירו גלגל, אך שם מדובר לגבי מעשר שני, ואפשר שגלגל לא נזכרת כיון שבאותו זמן לא נתחייבו בתרומות ומעשרות. ומה שאמרו "שלשה מקומות" ומנו ארבעה ע' רש"י זבחים ס"א: (הובא לעיל רפ"ה) "נב וגבעון חד חשיב... דשניהם במה ואינם קדושים".

34. ע' גם אורות התורה א, ג.

35. וכעין זה כתב המהרש"א בזבחים קיח: אלא שמדבריו אין ללמוד אם היה הארון בגלגל או לא, כיון שלא דבר על נב וגבעון, ע"ש.

36. יש להעיר שגם שילה וגם גלגל שבהם היה המשכן בשלמות, דהיינו כולל ארון ה' בתוכו, נזכרות בתורה. שילה בברכת יעקב "לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו עד כי יבא שילה" (בראשית מט, י) ע' שם ברש"בם וברדת זקנים מבעלי תוס' ובראב"ע שהסבירו שהכונה לעיר שילה. וגלגל בתחילת

לסיכום: בגלגל, או שהיה הארון ולא נזכר דבר זה במפורש כיון שלא כבשו את א"י ולא שרתה השכינה (משך חכמה) או שלא היה הארון במחנה כיון שיצא עמהם למלחמותיהם (מאירי), ובנב וגבעון לא נזכר המשכן אלא בסופו וגם שם רק ברמו, כיון שארון ה' לא היה במשכן, והתגלות השכינה על המשכן לא היתה גדולה.³⁷

ז. מדוע לא העלו את ארון ה' למשכן

מתוך כל מה שאמרנו עולה מאליה השאלה, אם אכן נמוכה כ"כ קדושת המשכן כשארון ה' איננו נמצא בו, כיצד הסכים שמואל הנביא להשאיר את ארון ה' בקרית יערים ולא העלהו לב וגבעון?³⁸

וכתב ע"כ המאירי במגילה ט: "ובאו לב וגבעון והביאו שם את המשכן ואת המזבח, ולא היה הארון עמו שכבר היה מוגלה ביד פלישתים. ואף כשחזרו להם לא קבעוהו עם המשכן לא בנב ולא בגבעון מפני שמתיראים היו עליו והיו מעמידים אותו בערי המבצר" (וכן כתב רבינו יהונתן הכהן מלוניל שם). ודבריו קצת קשים, שהרי גם כשנלקח הארון, לא נלקח מהמשכן אלא במערכה, כך שלכאורה לא היה להם יסוד לחשוש שילקח מהמשכן. אך יש לתרץ ש"הנבונה ברותחין נזהר בפורשין" וחששו כעת שילקח אף שלא במערכה. אך עדיין קשה א"כ מדוע לא הקימו גם את המשכן בעיר מבצר? ואם נאמר ששילה נחרבה בידי הפלישתים, א"כ היה להם יותר יסוד לחשוש למשכן שכבר נחרב פעם אחת, ובמקומו ולא במערכה, מאשר לארון שנלקח רק מהמערכה!³⁹ ועוד שבפשט הפסוקים לא משמע שאנשי בית שמש שלחו את הארון לקרית יערים בגלל היותה מבוצרת, אלא בגלל שאנשי קרית יערים יוכלו להזהר בקדושתו. ועוד, שאחרי כל מה שקרה לפלישתים על לקיחתם את ארון ה' (ש"א פ"ה) ודאי שאף אחד לא יעיז לקחתו, וא"כ מה הצורך בעיר מבצר?⁴⁰ אדרבה את המשכן שחרב יש להקים

פרשת ראה "... מול הגלגל אצל אלוני מורה" (דברים יא, ל). אך דברים אלה הם בגדר רמז בלבד, כיון שאין כונת התורה בפסוקים אלה למשכן. ועי' בתפארת ישראל לזכרים פ"ד מ"ה שכתב באות ל"ח שהארון לא היה בגלגל אלא בשכם כמפורש ביהושע כ"ד. ודבריו תמוהים, שהרי בשכם היו בסוף ימי יהושע בזמן שילה, והסבירו המפרשים שארון ה' הובא לשם משילה, עי' לעיל סוף פ"ה, ולעיל הערה 12. ועוד תמוה מש"כ בפ"ד מ"ו אות מ"ב שהביאו את המזבח והארון לשילה במות יהושע וכ"כ בת"ת דברים יב, ט אות לג, שהרי מפורש בפרק י"ח ביהושע שלאחר שהביאו את המשכן לשילה שלח יהושע את השבטים לכתוב את הארץ ושם חלק את נחלתם, וכן אמרו חז"ל שיהושע פרנס את ישראל כ"ח שנה ואילו בגלגל היו רק י"ד שנה (סדר עולם רבה פ"א ופ"ב חזכמים ק"ח: ובעל הטורים במדבר כז, לט, ותוס' ב"ב קי: ד"ה מכאן), ואכן הרגיש בהערה הראשונה בספר תפארת יעקב למשניות.

37. ונראה עוד לומר שמה שלא נזכר בגלגל "ויקהלו כל עדת בני ישראל שם את אהל מועד" כפי שזכר בשילה, לפי שכל בני חנו בגלגל, א"כ פשוט שהמשכן כולל ארון ה' היו בגלגל. ורק בשילה, שבניו היו מפורזים בארץ, יש צורך להדגיש "ויקהלו כל עדת בני ישראל ושכיניו שם את אהל מועד". אך עדיין קשה, שאפשר היה לכתוב "ויחנו בניו בגלגל ושכיניו שם את אהל מועד" ומזה שלא כתוב כך יש להוכיח כשיטת המאירי או המשך חכמה. אך יש לדחות שגם במדבר לא נזכר בחנייתם שהשכיניו את אהל מועד.

38. ואפשר היה לומר שכיון שראה שמואל שבזמן איסור הבמות בתקופת שילה חלה ירידה רוחנית והמשכות אחר ע"ז (עי' כל ספר שופטים) רצה לגרום להיתר הבמות כדי להקל על כל אחד לעבוד את ה'. אך אין נראה לומר כך, שהרי הכתוב מקפיד על שלמה "ויאהב שלמה את ה' ללכת בחוקות דוד אביו, רק בבמות הוא מונח ומקטיר" (מ"א ג, ג) וכתב הרד"ק שם "כי הרבות הבמות מביא האדם לע"ז! כי הוא משפט הגויים שבונים במה בכל הר וגבעה ותחת כל עץ רענן".

39. רדחק גדול לומר שעל המשכן היה ציווי מפורש להקימו בנב ובגבעון מבלי להתחשב בסכנה, ואילו על הארון לא היה ציווי היכן להניחו והכל נעשה מתוך שיקולים אנושיים, שהרי אדרבא, השכינה מתגלה על הארון יותר מאשר במשכן, ואם על המשכן היה ציווי היכן לבנותו, ודאי שעל הארון היה ג"כ ציווי, וא"כ אין זה כמאירי שפעלו מתוך שיקול של סכנה.

40. הערה זו מידי הרב עמית קולא.

בעיר מבצר! וא"כ עדיין קשה מדוע לא העלה שמואל את ארון ה' למשכן⁴¹ קודם שנענה על שאלה זו נגסה לברר דבר נוסף.

ח. מדוע הונח המשכן דוקא במקומות אלו

אמנם לגבי הגלגל אפשר לומר, שכיון שזה היה המקום הראשון שאליו הגיעו, ממילא הניחו שם את המשכן. אך מזה לגבי שילה ונב וגבעון?
ונראה ע"פ מה שאמרו חז"ל בזבחים קיח: "בשלושה מקומות שרתה שכינה על ישראל, בשילה, ונב וגבעון, ובבית עולמים, ובכולם לא שרתה אלא בחלק בנימין, שנאמר 'חופף עליו כל היום' – כל חפיפות לא יהו אלא בחלק בנימין". שמתחילת המימרא אפשר היה לומר שחז"ל מודיעים לנו מה משארע בעבר, שתמיד שרתה שכינה בחלק בנימין, אך מסיום המימרא "כל חפיפות לא יהו אלא בחלק בנימין" נראה שזהו מקור המחיב להקים את המשכן דוקא בחלק בנימין⁴². ומה המיוחד בבנימין, אמרו חז"ל בספרי פ' וזאת הברכה סי' שנ"ב מפני שטלד בא"י (וע' שם עוד טעמים שנראים פחות מהותיים). ובסוטה לו. אמרו משום שבנימין ירד ראשונה לים סוף. ובבראשית רבה צט, א אמרו שביהמ"ק נבנה בחלקו של בנימין ולא בשאר שבטים מפני שמכרו את יוסף. (וע' שם ברד"ל ובי"די משה" שלא נבנה בחלקו של יוסף כיון שהוא גרם להם למוכרו). "ובקול אליהו" וב"תורה תמימה" וישלח לב, כה הביאו מדרש שבית המקדש נבנה בחלקו של בנימין מפני שלא השתחזה לעשו. (וע"ע בזבחים נג: נד. ובמהרש"א שם).
א"כ אפשר לומר, שכיון שישנו פסוק המלמד שהשכינה שורה "בין כתפיו" של בנימין, לכן הקימו את המשכן דוקא בגלגל ובשילה ונב וגבעון שהיו מערי בנימין⁴³, אבל עדיין יש לשאול מדוע דוקא במקומות אלו ולא בערים אחרות של בנימין⁴⁴.
ונתמקד נב וגבעון מסיבה שתובהר לקמן. הנביא קורא לנב "נב עיר הכהנים" (ש"א כב, יט). וקשה: א. הרי בספר יהושע (כ"א) מפורטות כל ארבעים ושמונה ערי הכהנים והלויים, ונב איננה נזכרת ביניהם!⁴⁵

41. וע' דעת מקרא עמוד 69 ששאל ולא ענה.

42. וקצת צ"ע מזבחים נד: שם נאמר שדוד ושמואל חפשו את מקום המקדש ע"פ מה שנאמר בדברים יז, ח "וקמת ועלית אל המקום" מלמד שביהמ"ק גבוה מכל הארצות, וחפשו בנחלות השבטים הנוכרות ביהושע מהו המקום הגבוה בא"י, ורק כך הגיעו לבנימין, ולפי דברינו היו צריכים מיד לחפש בבנימין ע"פ הדרשה "חופף עליו כל היום" – כל חפיפות לא יהו אלא בחלק בנימין". אמנם גם בגמ' שם מוכח שכן הסתמכו על הפסוק "חופף עליו כל היום ובין כתפיו שכן" שהרי מכוחו דרשו שביהמ"ק לא יהיה במקום הגבוה ביותר כפי שיוצא מהפס' "וקמת ועלית" אלא במקום נמוך שהוא בין הכתפים. וכנראה צ"ל שאע"פ שיכלו לחפש מיד בחלק בנימין ע"פ הדרשה של חופף עליו כל היום, מ"מ דרשו בכיוון אחר.

43. ע' שם בזבחים קיח: שהקשו ששילה אינה בחלק בנימין אלא בחלק יוסף. ותירצו שרצועה יצאה מחלק בנימין לחלק יוסף ועליה היה המשכן בני.

44. וע' ב"מורה נבוכים" ג, כו שכל דבר שצריך שיהיה בעל מספר או מין אין לשאול מדוע יש דוקא את המספר המסוים והמין המסוים, כיון שעל כרחנו צריכים אנו למספר ולמין, ועל כל מספר ומין שיהיו נשאל מדוע דוקא מספר זה ומין זה. וע"פ דבריו אולי אפשר לומר בענינו שכיון שעל כרחינו צריכים אנו לעיר בנחלת בנימין, א"כ אין לשאול מדוע דוקא עיר זו. ואולי אף החולקים על הרמב"ם יודו כאן, כיון שאין זה סתם מקום מקרי אלא דוקא בבנימין, ובה אין עדיפות למקום אחד על חברו. ועי"ל הסבר נוסף ע"פ הרמב"ם ב"מורה נבוכים" ג, ג, שהרבה דברים המסופרים בתורה אינם מבינים אותם עד תומם מפני שאינם מצויים במהלך הענינים שהתרחשו אז. ואילו היינו מצויים בו היינו מבינים אותם טוב יותר. א"כ כך נוכל לומר בענינינו שיתכן והיו אז סיבות מדיניות, כלכליות או צבאיות וכדו' להקים את המשכן דוקא במקומות אלו. אך עם כל זה לא הסברנו מספיק, אלא רק אמרנו שאין אנו יכולים לדעת וגם אין מקום לשאול. וכמובן שעדיף כן למצוא סיבה מהותית לכל מקום.

45. ואין לומר שאח"כ בנה, שהרי ביהושע נזכרות כל 48 עיר ועליהם אסור להוסיף. ע' דברים יח, א וספר החנוך מצוה תק"ד "שלא יטול כל שבת לוי חלק בארץ זולתי הערים הידועות".

ב. נב זו שבה שכן המשכן אמרו חז"ל (זבחים קיח:): שהיתה בנחלת בנימין. ושוב קשה שגם בין ערי בנימין הכתובות בספר יהושע (י"ח) אין נזכרת נב. (ושאלה זו שאל המהרש"א בזבחים שם ולא תירץ).

ונראה לתרץ ע"פ מה שכתוב במ"א ב, כו "ולאביתר הכהן אמר המלך (שלמה) ענתות לך על שורך", א"כ רואים בפסוק שאביתר היה מענתות. ולכאורה קשה, שהרי אביתר ברח מנב (ש"א כב, כ!) ובפשטות אפשר לומר שכיון שנב חרבה עבר לענתות (ואף שלא עבר מיד בחורבנה שהרי אז ברח עם דוד, מ"מ במשך השנים עבר לענתות ולא חזר לנב כיון שהיתה חרבה). אך לפי זה לא בא הכתוב ללמדנו מאומה אלא רק שאביתר גר כעת בענתות.

ויותר נראה תי' הזהר (המובא ב"אשי התנ"ך" ערך אביתר) "נב היא ענתות, ולמה נקראת ענתות, שירדו לעניות ונאבדה העיר ההיא". א"כ בא הכתוב ללמדנו שכיון שחרבה נב השתנה שמה מתוך השתנות מהותה. ונראה להוסיף שלא רק שלאחר חורבנה נקראה ענתות, אלא אף קודם לכן – קודם שהושכן שם המשכן – ג"כ נקראה ענתות, אלא מתוך שאין עניות במקדש (זבחים פח:), הוסב שמה לנב, ואחרי חורבנה שוב הוחזר שמה לענתות⁴⁷. ובזה נתרץ את שתי הקושיות שהקשינו לעיל, שלא מצינו את העיר נב לא בין ערי הכהנים ואף לא בין ערי בנימין. נכון שנב אינה בין ערי בנימין, אך ענתות כן נמצאת בין ערי בנימין, ולא רק זאת אלא אף נזכרת כעיר שנתנו בני בנימין לכהנים! (יהושע כא, יח) ממש כמו גבעון שאליה עבר המשכן עם חורבן נב, שגם היא נזכרת בין הערים שנתנו בני בנימין לכהנים (שם יז)! ועפ"ז נוכל להבין מדוע עבר המשכן דווקא לנב ולגבעון. כין שחרבה שילה⁴⁸ ומת הכהן הגדול והיה צורך למצוא מקום חדש למשכן, ובערי בנימין, העבירו את המשכן לעיר שבה היה האיש שהיה ראוי להיות כה"ג, שהרי המשכן על כורחנו צריך לעבור, וכיון שהאיש הראוי להיות כה"ג היה אחימלך תושב ענתות הועבר המשכן לענתות ושמה הוסב לנב. והריגת הכהנים בנב סימלה את הצורך להעביר את המשכן משם בדומה קצת למה שנאמר בדוד שאינו ראוי לבנות את ביהמ"ק בגלל ששפך דמים (דהיי"א כח, ב), כך ג"כ כיון שבמקום זה נשפכו דמים רבים ודמי הכה"ג ושמונים וחמישה כהנים הראויים להיות כהנים גדולים (שמואל א' כח, יב בתרגום ובמפרשים) סימלה הריגתם את הצורך לעבור למקום אחר. ואולי בגבעון נמצא באותו הזמן האיש שהיה ראוי להיות הכה"ג, וכיון שהמשכן נאלץ לעבור בלאו הכי, עבר לגבעון. אך תירוץ זה קצת קשה, כיון שגם ענתות וגם גבעון לכאורה אינן ראויות להיות מקום המשכן. ענתות בגלל שמה, שאמנם הוסב לנב, אך מכל מקום זכור היה השם ענתות. וגבעון בגלל שהיתה העיר המרכזית של הגבעונים שהערימו על בני.

בנוסף לכך גם קרית יערים, מקום ארון ה' במשך עשרים שנה, ג"כ מצטרפת לתמיהה, בהיותה ג"כ עיר מערי הגבעונים (יהושע ט, יז) ושמה גם קרית בעל! (יהושע טו, ס), ארון ה' בקרית בעל?!

47. ואם לא נאמר כן נאלץ לומר לדעת הזהר שהיו שתי ענתות ושתיהן לכהנים. האחת זו שביהושע, והשניה נב ושתיהן בבנימין (אם נאמר שהזהר מסכים לגמ' בזבחים!) וזה אינו נראה כלל, מלבד האיטור לתת לכהנים עיר נוספת. (ונב לא נזכרת יותר בתנ"ך מלבד בש"ב כא, טז וע"ש במפרשים. ובישעיהו י' לא-לב ובסנהדרין צה, ובנחמיה יא, לב).

48. אם נאמר ששילה נבכשה בידי הפלשתים – פשוט. אך גם אם נאמר ששילה לא נבכשה ואף לא נחרבה, מ"מ גלות הארון אולי בצרוף מות הכהן הגדול וסגנוי סימלו את ההכרח לעבור למקום אחר.

וכשמבררים על מי בעצם השאלה מתגלה שכל השאלות נשאלות על שמואל הנביא, שכך אמרו חז"ל (בסדר עולם פי"ג המובא בילקוט שמעוני שמ"א פכ"ח רמז קלט) "הביא שמואל הנביא את אהל מועד לב... הביא שמואל הנביא את אהל מועד לגבעון"⁴⁹. וגם על ארון ה' שבקרית יערים, אף שאנשי בית שמש הם שהעלוהו לקרית יערים, מ"מ שמואל הנביא היה השופט המנהיג את עם ישראל, ואם מציאות ארון ה' בקרית יערים לא היתה לרוחו, ודאי היה יכול להעבירו משם. ואח"כ במות שמואל (רק מספר חדשים חי שאול אחריז) מולך דוד, והשאלה נשאלת על דוד מדוע משאיר דוד את ארון ה' בקרית יערים ואת המשכן בגבעון. ואמנם על דוד קצת פחות קשה, כיון שידע ששמואל עשה זאת לפניו יכול היה לסמוך עליו, אך מ"מ קשה.

ט. ירושלים

התשובה ניתנת ע"י דוד עצמו. שהרי דוד לא השאיר את ארון ה' בקרית יערים כל הזמן אלא העלהו משם. ואמנם לא למשכן אלא לירושלים, וכנראה שזו התשובה על כל השאלות שנשאלו: אילו היה מעלה דוד את ארון ה' לגבעון היו חושבים בניי שהגיעו "אל המנחה ואל הנחלה" ולא היו מיחלים לבנין ביהמ"ק, ודוד שידע שירושלים היא מקום המקדש ושעם ישראל צריך לתבוע את בנין ביהמ"ק⁵⁰, השאיר בכונה את ארון ה' בקרית יערים ולא העלהו לגבעון עד שכבש את ירושלים. וכשכבש את ירושלים, העלה אליה את ארון ה' מתוך כוונה להמשיך ולהעביר אליה גם את המשכן, שיהיה ביהמ"ק. אלא שה' אמר לדוד ע"י נתן הנביא שלא הוא זה שיבנה את ביהמ"ק (ש"ב ז). אך גם אז לא העביר את ארון ה' לגבעון ולא החזירו לקרית יערים, אלא הניחו בירושלים, והעמיד לפניו כהנים ולוים שישירו וינגנו "תמיד לפני ארון ברית האלקים" (דהי"א טז). ודבר זה לא נעשה בקרית יערים אלא דוקא בירושלים, כדי לקבוע בלב העם את הציפייה לירושלים. ולכן גם כשברח מפני אבשלום והלווים רצו לקחת עמהם את ארון ה' "ויאמר המלך לצדוק השב את ארון האלקים העיר!" "אם אמצא חן בעיני ה' והשיבני והראני אותו ואת נהו ואם כה יאמר לא חפצתי בכך הנני יעשה לי כאשר טוב בעיניו" (ש"ב ט"ו כה"כ)⁵¹.

ובתהילים קל"ב אומר דוד המלך נעים זמירות ישראל "שיר המעלות, זכור ה' לדוד את כל ענותו אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב, אם אבא באהל ביתי, אם אעלה על ערש יצועי, אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה, עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב...". כל כך ענה דוד את עצמו עד שמצא את המקום אשר יבחר ה'⁵². וכיצד מצאו? אמרו חז"ל (זבחים נד:): "וילך הוא (דוד) ושמואל וישבו בניות ברמה" - שהיו יושבין ברמה (עירו של שמואל) ועוסקין בניו של עולם - ביהמ"ק". א"כ שמואל הנביא ודוד המלך

49. וע' זבחים סוף דף יקח: ורמב"ם פ"א ה"ב מהל' בית הבחירה "כשמת שמואל חרבה נב ובאו לגבעון", וגם בסדר עולם שלפנינו לא נזכר "הביא שמואל הנביא", אך ב"תפארת ישראל" לזבחים פי"ד מ"ז כתב באות מ"ז שאין כונת הגמ' שלאחר מות שמואל עבר המשכן אלא שהכל היה בפרק אחר.

50. ע' מדרש שוחר טוב ורד"ק סוף שמואל ורמב"ן במדבר טז, כא המובאים לקמן.

51. ושם בהמשך "וישב צדוק ואביתר את ארון האלקים ירושלים", (וקודם לכן כתוב כל הזמן "העיר"). ואולי אפשר לומר שמתוך השתתפותו בקביעת ירושלים כמקום הארון והמקדש זכה אביתר שלא ימת ע"י שלמה, ע' מ"א ב, כו והובא הפסוק והקושי עליו לעיל סוף פ"ה, ושם תירצנו באופן אחר. וע' לקמן בהמשך הפרק במדרש שוחר טוב שעל אי דרישת המקדש מתים, א"כ יש לומר שעל השתתפות בקביעתו במקומו זוכים לתוספת חיים, ש"דברי תורה טטריקון הם, נדרשים מכלל הן לאו" (רש"י שמות כ, יב מהמכלתא).

52. תהלים לא "מזמור שיר חננת הבית לדוד" ובמכילתא שירה א אמרו: "וכי דוד באו? והלא שלמה בנאו! אלא לפי שנתן דוד נפשו לבנותו נקרא על שמו, וכה"א זכור ד' לדוד את כל ענותו".

היו היחידים שידעו מהו המקום אשר יבחר ד', ומתוך כך עשו את כל המאמצים שהעם ידרוש את ציון וביהמ"ק⁵².

ואולי מתוך כך אפשר לומר, ששמואל שם את המשכן בענתות דוקא בגלל ששמה מורה על אי שייכותה למקדש, ובגבעון הזכורה שלא לטובה מהגבעונים, והשאיר את ארון ה' בקרית יערים הגבעונית, היא קרית בעל, כדי למנוע את מה שקרה בסופו של דבר: "ויתן ה' דבר בישראל מהבוקר ועד עת מועד, וימת מן העם מדן ועד באר שבע שבעים אלף איש" – "וכל האלפים האלה לא נפלו אלא בגלל שלא תבעו את ביהמ"ק!" (מדרש שוחר טוב שמואל פ"ד, לא, רד"ק סוף שמואל, רמב"ן במדבר טז, כא).

א"כ דוקא דוד ושמואל מנסים להקטין את חשיבות המשכן, אך קודם זמן דוד ושמואל היה המשכן כולל ארון ה' בשילה, מתוך שחשבו שזהו "המקום אשר יבחר ה'"⁵³, שהרי לא ידעו על ירושלים. אמנם ה' רצה לרמוז לבני" שלא זהו "המקום אשר יבחר ה'", ולכן אמר לבני" לבנות במשכן שילה רק את הקירות אך לא לבנות את גגו אלא להניח את היריעות של המשכן (זבחים פ"ד מ"ז), ואש שירדה מהשמים בזמן משה נשאה על המזבח שעשה בצלאל ולא עברה למזבחות שבנו בשילה ובגבעון, ורק כשבנה שלמה את ביהמ"ק עברה האש למזבח שלמה (זבחים סא:). ומדוע?⁵⁴ כיון שרצה הקב"ה להרגיש שמזבחות אלו ארעיים הם ולכן אינם עצמאיים (ע' שם שהאש שירדה מהשמים והיתה מונחת על המזבח שעשה בצלאל שלחה שביבים למזבחות שבשילה, נב וגבעון). וגם אם לא נרצה לתלות את הנחת המשכן בנב ובגבעון ברעתו של שמואל מעצמו, אלא נעדיף לומר שכך מסר ה' בנבואה, עדיין נשאל, מה בא הקב"ה ללמדנו בצורתו להניח את המשכן דוקא בנב וגבעון (הבעייתים כנוזר לעיל)? והתשובה היא הרגשת ארעיות המשכנים. ורק ביהמ"ק והמזבח שעשה שלמה "זה הוא בית ד' האלקים וזה מזבח לעולה לישראל" (דהי"א כב, א)⁵⁵,⁵⁶.

52. ע' גם רש"י ורד"ק דהי"א כ"ח יבויט ששמואל קבל ברוה"ק או בנבואה את כל תבנית המקדש. וע' ירושלמי מגילה פ"א ה"א וטוהרין פ"י ה"ב "מגילה שמסר שמואל לדוד". (אמנם במדרש שוחר טוב שמואל פ' ט"ו אמרו שהקב"ה מסר את המגילה למשה ומשה ליהושע ויהושע לזקנים, שלא כירושלמי ורש"י ורד"ק. וע' בקרבן העדה על הירושלמי שהסביר שכונת הירושלמי "מגילה שמסר שמואל לדוד" כמדרש שהמגילה נמסרה למשה וממשה ליהושע וממנו לזקנים והמה לשמואל ולפי"ז יוצא שרש"י ורד"ק נגד המדרש והירושלמי. וע' בש"א י, נר שלאחר הריגת גלית אמר "ויקח דוד את ראש הפלשוני וביאהו לירושלים" וזה היה ענין הפגישה עם שמואל בניו! אמנם פסוק זה קשה שהרי ירושלים היתה אז בידי היבוסים (ע' שופטים א, כא) ורק בזמן מלכות דוד, אחרי שבע שנים בחברון נבבשה ע"י בני"י. וע' ברד"ק שם שכתב שהכוונה לנב! והסכים עמו האברבנאל (וע' לעיל הערה 12 שלפעמים קוראת התורה או הנביא לירושלים ולמקום המשכן בשם בית אל א"כ כך גם נאמר בענינו, למרות שיש הברל). וע' במלבי"ם לפסוק זה.

53. ע' בקינות לחשעה באב, בקינה הפותחת "איכה את אשר כבר עשוהו" (עמ' 60 בהוצאת לין אפשטיין): "פצו פיהם חג לה' בשילה, דימו כי לעד יהיה שם מושלו". ולכאורה קשה כיצד יתכן שחשבו שלא יהיה מקום אחרי שילה, והרי כתוב "אל מנחה ואל הנחלה" ודרשו חז"ל "מנחה זו שילה, נחלה זו ירושלים" וזוהי קיט. (וע' לקמן הערה 56 באריכות). ויש לומר שסברו כדעת תנא דברי ר' ישמעאל (שם) שסובר, זו חו - מנחה ונחלה - שילה.

54. ע' "נתיבות הקדוש" לזבחים סא: שכתב שלא נוכל להבין כונת ה'. ואכן ודאי איננו מתיימרים להבין כונתו ית', אלא להבין מה בא ללמד אותנו. (ובחידושי בתרא שם כתב שהקב"ה רצה ללמד את בני" שהשפע בא בזכות משה, ולא הסביר מדוע השתנה הדבר בימי שלמה).

55. מדברי דוד אחרי קטונו את גן ארונו היבוסים. ויש להתפלל כיצד יתכן שדוד לא קנה את הר המוריה (וגן ארונו היבוסים) לפני המגפה? ואולי יש לומר שדוד רצה לקנותו אלא שארונו לא הסכים למכור לו עד אשר ראה שם את המלאך (דהי"א כא, כ). (כ) ויותר נראה לומר עפ"י הספרי ראה יב, ה שבכלל זה שצריך הסכמה של נביא למקום אשר יבחר ה', כלול גם שלא לקנות את ארנו מקום, ע"ש שהביאו ראה שצריך נביא מדוד שקנה את גן ארונו היבוסים ובנה שם מזבח.

56. לגבי אי הכנסת הארון למשכנים בנב וגבעון אפשר לומר שלמדו ממה שנאמר בתוספתא סוף זבחים יג,

י. סיום

"וה' זכר לדוד את כל ענותו", וכשבנה שלמה את ביהמ"ק ובקש להכניס את ארון ה' לקה"ק דבקו שערים זה לזה. אמר שלמה עשרים וארבע רננות ולא נענה. אמר "שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבוא מלך הכבוד. מי זה מלך הכבוד ה' עוז וגבור, ה' גבור מלחמה" ולא נענה. כיון שאמר 'ה' אלוקים אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך' מיד נענה⁵⁷. באותה שעה חיה דוד⁵⁸, באותה שעה נהפכו פני שונאי דוד כשולי קדרה וידעו הכל שמחל לו הקב"ה על אותו עון⁵⁹.

יא. סיכום

ארון ה' וירושלים, כל אחד מאלו נתון למשכן את קדושתו, ואוסר את ההקרבה מחוצה לו: ארון ה' בהיותו במשכן⁶⁰ וירושלים אף לאחר חורבן המקדש⁶¹.

ח "איזוהי במה גדולה בשעת היתר הבמות? אהל מועד נטוי כדרכו ואין הארון נתון שם", הרי שהכל תלוי בארון (כן מוכח מלשונו של המאירי במגילה ט: "הואיל ולא היה הארון עם המזבח והותרו הבמות", ואילו הגמ' בזבחים קט. דרשת את התר הבמות בנב וגבעון מהפסוק "כי לא באתם ער עתה אל המטחה ואל הנחלה - מנחה זו שילה, נחלה זו ירושלים. למה חילקן הכתוב - אל המטחה ואל הנחלה" - ליתן התר בין זה לזה". ולכאורה סתירה בין התוספתא לגמ' (וכן כתב הרב זמבא ב"עשר קדושות" על ספרי זוטא, הובא בספר "קול צופיך" עמ' לה). ועל דרשת הפסוק אפשר היה לומר שהותרה רק רמזה שכך יהיה, ולא שזוהו המקור להתר הבמות, אבל מהגמרא משמע שזוהו המקור, א"כ קשה שהרי לתוספתא הכל תלוי בארון. (אמנם מלשון הירושלמי מגילה פ"א ה"ב "זה סימן, כל זמן שהארון במקומו הבמות אסורות" אפשר היה לומר שזה רק סימן ולא סיבה, אך כאמור, המאירי כתב שזו הסיבה וה"יפה עינים" בזבחים קיח: כתב שלירושלמי הארון הוא הסבה ולא רק סימן) ושמעתה, שכיון שכתב "אל המטחה ואל הנחלה" המלמדנו שיש היתר במות בין המטחה - שילה, לנחלה - ירושלים, לכן לא העלו שמואל ודוד את הארון למשכן בנב וגבעון כדי שיהיה היתר במות. ולכאורה התי' נפלא, אך עדיין קשה, שהרי מספיק היה לצאת ידי חובת הפסוק "אל המטחה ואל הנחלה" בשבעת החודשים שבהם היה הארון במחנה פלישתים (ש"א ו, א), ומדוע היו צריכים שמואל ודוד להאריך את הזמן הזה בעוד 57 שנים? (20 שנה שהיה הארון בקרית יערים, ש"א ז, ב, ועוד 37 שנים שהיה בירושלים, 33 בימי דוד ו-4 בימי שלמה, ש"ב ה, ה, מ"א ו, א). ויש לומר, שכיון שאמרו בספרי (דברים יב, ה) "והיה המקום אשר יבחר ה' - עפ"י נביא", והכנסת הארון למשכן היתה גורמת לאיסור במות, דהיינו "נחלה" הכתובה בפסוק, וממילא לקביעת "המקום אשר יבחר ה'" שהוא הנחלה, הרי שהיו צריכים לחכות לבנואה כדי להכניס את הארון למשכן, וכל עוד שלא באה נבואה זו אסור היה להכניס את הארון למשכן. ודו"ק היטב. וגם במהלך זה מה שעומד ביסוד הכל הוא ארעיות המשכנים כהכנה לירושלים. (ואגב נראה לתרץ שאין סתירה בין התוספתא לגמ' אלא כל אחת משלימה את חברתה, שהרי ע"מ שיהיה היתר במות דרושים שני תנאים: א. שלא הגיע ל"נחלה" - ירושלים. ב. שהארון אינו במקומו. אך ללא אחד התנאים הבמות אסורות, שהרי בשילה נאסרו הבמות בגלל שהארון היה במשכן, וכעת אסורות הבמות למרות שהארון אינו במשכן כיון שכבר הגיעו לירושלים (ע' זבחים קז: ותוס' זבחים סא. בסד"ה מאי קסבר דבף ס:)) ולולא דרשת הגמ' היינו עלולים לחשוב שקדושת שילה אין אחריה היתר כמו שאין היתר אחרי ירושלים, שאע"פ שהארון אינו במקדש הבמות אסורות, ולכן דרשה הגמ' מהפסוק שיש היתר אחרי שילה. והתוספתא אמרה שאע"פ שעקרונות טרם הגיעו למצב של איסור במות עדיין (כלומר ירושלים) מ"מ בזמן שהארון במשכן הבמות אסורות).

57. שבת ל: מו"ק ט. סנהדרין קז: ומדרשים רבים.
58. שמו"ר ח, ב קו"ה ר ד, ב תנחומא וארא ז'.
59. גמרות ומדרשים הנ"ל. ואולי אפשר להוסיף שאף לשמואל זכר הקב"ה, וקברו וירושלים שוחררו יחדיו ביום השנה לפטירתו כ"ח באייר (טור ושו"ע או"ח סימן תקפ"ב בשם בה"ג).
60. ולר"ד ולמשך חכמה צריך תנאי נוסף כדי לאסור את ההקרבה והוא שישראל יהיו מסודרים בארצם, שהרי בגלגל היה הארון במשכן לשיטתם. ומהמאירי אין הוכחה ליסוד זה.
61. וכעין רמז לכן אפשר לראות בהלכה האומרת שאין נפילת אפים אלא במקום שיש ארון קדש וספר תורה (שו"ע או"ח קל"א ס"ב בהגה) ולמדו זאת מנפילת יהושע לפני ארון ה' במלחמת העי (מ"ב שם

ופגם ה' או נביאו את כבוד המשכן כדי שישתקקו בני לירושלים⁶². וכשאין את ההשתקקות פורצת מגפה⁶³, וכשיש את ההשתקקות והדבקות בירושלים ובארון ה' זוכים לחיים⁶⁴. לפיכך התקינו זקנים ונביאים ליטע בפיהם של ישראל להיות מתפללים שלש פעמים ביום השב שכינתך ומלכותך לציון⁶⁵. וירושלים תבנה כאשר ישתקקו אליה בני תכלית תשוקה⁶⁶.

ס"ק י"א) וקיי"ל שבירושלים נפלים אפים גם ללא ארון קודש וספר תורה (אחרונים). וכן כמו שארון ה' נקרא "מקדש" ו"לפני ה'" (כנוצר לעיל פ"ה), גם ירושלים נקראת "מקדש" ו"לפני ה'" (ירושלמי סוכה פ"ג הי"א ב, קרבן העדה" שם. רמב"ם שם בפירוש המשניות מ"ב וכן בפירוש המשניות למעשר שני פ"ג מ"ד, ושקלים פ"א מ"ג, ור"ה פ"ד מ"א, וביד החזקה הל' שופר פ"ב ה"ח, ורש"י דברים יב, יח ומכות יב. ד"ה בחומה וסוטה ז: ד"ה מנא הני מילי).

62. עפ"י סגנון הירושלמי שביעית פ"ו ה"א "פגם הכתוב כבודו של צדיק בקבר מפני כבודו של צדיק קיים".
63. מדרש שוחר טוב ורד"ק סוף שמואל ורמב"ן במדבר טז, כא, והובאו לעיל פ"ט.
64. ע' לעיל ספ"ה ובפ"ט הערה 51.
65. רד"ק סוף שמואל ממדרש שו"ט לשמואל פרשה לא.
66. כוזרי ה', כז.